

De Toolenburgerplas: een (vogel)gebied in ontwikkeling

Mieke Ooms

Inleiding

Het kan een willekeurige passant of forens nauwelijks ontgaan, in de gemeente Haarlemmermeer is een aantal grote infrastructurele en bouwkundige projecten in uitvoering. En wellicht iets minder bekend, nabij Hoofddorp is een nieuwe recreatievoorziening in aanleg: de Toolenburgerplas.

Het gebied van de Toolenburgerplas en omgeving is volop in ontwikkeling. In het afgelopen jaar is duidelijk geworden dat zich hier ook op vogelgebied het nodige afspeelt. Wat begon met een enkele aardige losse waarneming, groeide in het broedseizoen uit tot een aantal onverwachte bevindingen.

Ligging en aard van het gebied

De Toolenburgerplas is te vinden aan de zuidzijde van Hoofddorp. Het gebied beslaat zo'n 85 hectare en is omsloten door de bebouwing van de woonwijk Toolenburg, de Nieuwerkerkertocht, de IJweg en de Bennebroekerweg. Net als grote delen van de Haarlemmermeerpolder, kent dit gebied een geschiedenis van bijna 150 jaar landbouw. Met de start van intensieve zandwinning in 1994 kwam daarin verandering. Door de jaren heen is - ten koste van het inmiddels braakliggende en vergraste akkerland - een almaar groter wordende waterplas ontstaan: de Toolenburgerplas. Enorme zandbergen bepalen daarbij het beeld. In zanddepots bezinkt het drijfzand, dat na verloop van tijd met vrachtwagens wordt afgevoerd. Bij oplevering van de recreatievoorziening in 2003 zal ongeveer de helft van de oppervlakte uit water bestaan en de rand is dan voor recreatief gebruik ingericht.

In de loop van 2001 trokken ook enkele naburige percelen de aandacht. Deze zijn gesitueerd aan de andere zijde van de Nieuwerkerkertocht en (nog) in gebruik als landbouwgrond. Deze zijn deels omgeven door boomsingels met daarachter een boomgaard, manege en sportvelden. Er zijn plannen voor woningbouw, maar dat lijkt voorlopig nog niet geconcretiseerd.

Bevindingen 2001

Uit de veldaantekeningen van zowel de auteur als Erik Wokke blijkt dat het gebied Toolenburgerplas en omgeving in het kalenderjaar 2001 minstens 45 maal bezocht is. Alhoewel geen systematische inventarisatie heeft plaatsgevonden, is door het aantal én de spreiding van de bezoeken toch een redelijk, indicatief beeld ontstaan van de vogelbevolking ter plaatse. In het afgelopen jaar zijn in totaal tachtig verschillende vogelsoorten waargenomen (tabel 1).

Jaarrond, de vaste gasten

Langs en op het water van de Toolenburgerplas zijn Knobbelzwaan, Soepgans, Wilde Eend, Soepeend, diverse andere eenden, Fuut, Aalscholver, Blauwe Reiger, Meerkoet, Scholekster en de gangbare meeuwensoorten regelmatige gasten. Een (bij toeval) door werkzaamheden ontstaan "voegeleiland" is door hen direct ontdekt als ongestoorde rustplaats.

De duiven fourageren (in groepen) de ene keer langs de Toolenburgerplas en de andere keer op de akkers aan de overzijde van de Nieuwerkerkertocht. Soorten als Graspieper, Witte Kwikstaart en Kneu hangen grote delen van het jaar rond in de ruigten rondom de plas. Roodborst, Merel en dergelijke houden zich juist liever wat meer beschermt op in de struiken en bij de boomsingels aan de randen van het gebied. Daar huizen het hele jaar door ook Ekster, Kauw, Zwarte Kraai en Spreeuw. De Torenvalk kiest jaarrond regelmatig de bovenste boog van de nabij gelegen appartementen als uitkijkpunt over het gebied.

Waarnemingen buiten het broedseizoen

In het voor- en naseizoen blijken met name Krakeend, Wintertaling, Tafeleend, Kuifeend en Dodaars zich thuis te voelen in de Toolenburgerplas. Een enkele keer laten Slobeend en Smient zich hier buiten het broedseizoen zien. Soms dobberen er (bij invallende koude) opeens honderden Nijlganzen of Wilde Eenden. Ook wintergasten als Pijlstaart en Grote Zaagbek doen de plas kortstondig aan. Verder laten zich in het voor- en najaar regelmatig grotere groepen meeuwen zien, waaronder eens een Zwartkopmeeuw. Bij de boomsingels houden zich in deze periode (groepen) Kramsvogels en Koperwieken op.

In het voor- en najaar trekt een bonte stoet vogels aan de (verre)kijker voorbij. Regelmatig vliegen groepjes Goudplevier, Kievit, Veldleeuwrik en Vink over. Ook zijn dan Witgat, Graspieper, Zwarte Roodstaart en Tapuit te vinden. Eenmalig zijn in het voorjaar een opgeschrokken Houtsnip in een ruig stukje land en een groep fouragerende Sijsjes

gezien. Een jonge, fouragerende Bontbekplevier in gezelschap van een Kleine Strandloper en een rustende Kemphaan zijn op najaarstrek eenmaal genoteerd.

Van de twee à drie Kluten die in 2001 minimaal drie keer in ondiepe plasjes bij de zanddepots hebben gefourageerd, is al eens eerder een paar in het broedseizoen gemeld (Fitis 36(4): 207-208). Uit fragmentarische persoonlijke notities blijkt zelfs dat deze vogel van de Rode Lijst hier al zeker sinds 1998 jaarlijks aanwezig is.

De Oeverloper zorgt zowel in voor- als najaartrek regelmatig voor een vrolijke noot. Het fourageren, hun roep gecombineerd met het scheren over het water van de plas is minstens zestien maal opgemerkt. Het grote aantal van maar liefst 42 exemplaren zorgt tegen het vallen van een mooie augustusavond voor een waar spektakel. Medio december duikt uitzonderlijk laat nog een eenzaam exemplaar op.

Tabel 1. In 2001 in Toolenburgerplas en omgeving waargenomen soorten.

Knobbelzwaan	Havik	Kokmeeuw	Blauwborst
Bergeend	Torenvalk	Stormmeeuw	Zw.Roodstaart
Nijlgans	Boomvalk	Zwartkopmeeuw	Tapuit
Soepgans	Patrijs	Zilvermeeuw	Paapje
Wilde Eend	Fazant	Kl. Mantelmeeuw	Kramsvogel
Soepeend	Waterhoen	Visdief	Koperwiek
Krakeend	Meerkoet	Stadsduif	Merel
Pijlstaart	Scholekster	Holenduif	Fitis
Slobeend	Kluut	Houtduif	Tjiftjaf
Smient	Kleine Plevier	Gierzwaluw	Ekster
Wintertaling	Bontbekplevier	Veldleeuwerik	Gaai
Tafeleend	Goudplevier	Oeverzwaluw	Kauw
Kuifeend	Kievit	Boerenzwaluw	Zwarte Kraai
Grote Zaagbek	Kl.Strandloper	Huiszwaluw	Spreeuw
Dodaars	Witgat	Graspieper	Huismus
Fuut	Oeverloper	Witte Kwikstaart	Vink
Aalscholver	Tureluur	Gele Kwikstaart	Kneu
Blauwe Reiger	Houtsnip	Winterkoning	Putter
Br.Kiekendief	Watersnip	Heggenmus	Groenling
Buizerd	Kemphaan	Roodborst	Sijs

Waarnemingen tijdens het broedseizoen

Al met al is van bijna veertig soorten de aanwezigheid in het gebied één of meer keren opgemerkt binnen de door SOVON gehanteerde

datumgrenzen bij broedvogelinventarisatie. Dat alleen zegt natuurlijk nog niet zoveel.

Zo is een mannetje Paapje (Rode Lijst) alleen in de eerste helft van mei gezien; daarna waarschijnlijk verder getrokken. Van een tweetal Boomvalken (eind juli, begin augustus) is het aannemelijk dat ze - wellicht na een broedpoging elders - fouragerend op de in ruime mate aanwezige Oeverzwaluwen wat aansterken. En van Tureluur en Watersnip (beide Rode Lijst) - die binnen de datumgrenzen, maar ook daarvoor en daarna, zijn waargenomen - is het onzeker of ze hier tot broeden zijn gekomen.

Gaandeweg het broedseizoen zijn gelukkig ook daadwerkelijke broedpogingen vastgesteld. Het gaat hier om minstens tien soorten. Zo bouwt een paartje Fuut op een polletje riet aan de rand van de plas een nest, maar dit wordt snel "gekraakt" door een stel Meerkoet. In de Nieuwerkerkertocht komt een nest Meerkoet uit en in het schuine talud van diezelfde tocht doet een Wilde Eend een tevergeefse poging haar eieren uit te broeden. Hetzelfde lot treft een soortgenoot die opzichtig in het riet bij de Toolenburgerplas nestelt. Verder laat een koppel Bergeend zich plotseling met pullen zien. Paartjes Nijlgans en Soepgans komen met iets grotere jongen op de proppen; zij hebben in de (nabije) omgeving succesvol gebroed. Het is echter niet alleen bij gangbare soorten gebleven, enkele soorten zijn interessant of op z'n minst onverwacht te noemen.

Kievit en Kleine Plevier

Voor het verhaal van Kievit en Kleine Plevier (zie ook Fitis 36(4): 207-208) moeten we vooral naar de overzijde van de Nieuwerkerkertocht, de naburige percelen die (nog) in gebruik zijn als landbouwgrond. Eén van de percelen is een ongelijkmatige akker met hoge en lage delen (water blijft langdurig op lagere delen van het land staan). Hier strijken vanaf eind maart, begin april Kievit en Kleine Plevier neer. Na verloop van tijd kunnen zes Kieviten op nest en twee paartjes territoriale Kleine Plevier worden genoteerd. Alles lijkt goed te gaan, totdat de akker alsnog wordt omgeploegd en ingezaaid.

Het is nog geen half mei en de vogels worden op een ongunstig moment verstoord. Na de beschreven verstoring zijn de (twee) paartjes Kleine Plevier nog herhaaldelijk - met name op de zanderige slikbankjes rond de Toolenburgerplas - gezien, maar of het nog tot broeden is gekomen is onzeker.

Op een ander perceel aan de overzijde van Nieuwerkerkertocht worden diverse (meerjarige) sierteeltgewassen geteeld. Tussen de rijen planten waar de Fazant regelmatig te zien is, rennen af en toe ook hazen en (wilde) konijnen. De Kieviten die hier beschutting voor hun nesten hebben gezocht, hebben meer geluk. Op 11 mei is een kievitouder gezien met 2 kleine pullen en een kievitpaar met één iets grotere pul.

Oeverzwaluw (Rode Lijst)

Al in broedseizoen 2000 is bij de Toolenburgerplas 40-50 paar Oeverzwaluw gesignaleerd (Fitis 36(4): 207-208). Op 6 mei 2001 zijn de Oeverzwaluwen weer terug van weggeweest. Enige weken later zijn 22 nestopeningen geteld, waarvan 17 in de steile zijkant van een zanderige afvoerweg voor zware vrachtwagens beladen met zand! De vijf andere nestopeningen zijn gesitueerd in de steile oever van een kleine uitstekende landtong in de plas, waarop tieners samenkomen en honden uitgelaten heen en weer rennen... Twee kwetsbare locaties zo lijkt het. En zo blijkt al snel, niet bestand tegen weersinvloeden en menselijke activiteit. Medio juni doet enorme regenval de landtong geheel instorten. Bij de afvoerweg doet een combinatie van regenval en machines om zand te winnen en/of te vervoeren de nestopeningen grotendeels instorten.

De opportunistische Oeverzwaluwen doen op een ongehavend stuk wand langs de afvoerweg een nieuwe poging: begin juli zijn twaalf nesten bewoond en fladderen vogels weer in en uit... Tot zeker 22 augustus is de Oeverzwaluw in het gebied aanwezig geweest.

Rond de Toolenburgerplas wordt de Patrijs regelmatig gezien (Berry van der Hoorn).

Patrijs (Rode Lijst)

Alhoewel er regelmatig Patrijzen rond de Toolenburgerplas opduiken, zijn aanwijzingen voor broeden moeilijker te traceren. Wel zijn eind maart en begin juni op verschillende plaatsen paartjes Patrijs gezien. Eind juli schrikt een familie met twee juveniele Patrijzen op en medio augustus zijn op dezelfde plaats vijf Patrijzen gezien, waarvan drie juveniele exemplaren. Aan de andere zijde van de Nieuwerkerkertocht laat een Patrijs met twee jongen zich op 1 augustus tussen de Delphinium-planten zien. Al met al aardig wat aanwijzingen dat de Patrijs hier (of in de directe omgeving) broedsucces heeft gekend.

Blauwborst (Blauwe Lijst)

Ronduit verrassend is de ontdekking van een Blauwborst. Een (zingend) mannetje zit in de laatste week van april tot drie keer toe in eenzelfde, niet al te breed stukje riet vlakbij de Toolenburgerplas en grenzend aan een populair paadje voor baasjes met (loslopende) honden. De Blauwborst gaat onverstoorbaar door, begin mei is een paar gevormd en een maand later komt het mannetje aanvliegen met een snavel vol voer. De Blauwborst is succesvol, ondanks zijn kritieke nestlocatie.

Tenslotte

De Toolenburgerplas is een (vogel)gebied in ontwikkeling. Het is een komen en gaan van soorten vogels. Nog geen tien jaar geleden was het gebied voornamelijk in gebruik als akkerland. Het is aannemelijk dat kenmerkende soorten, zoals Kievit en Patrijs zich destijds prima thuis hebben gevoeld in dat open cultuurlandschap met hier en daar wat beschutte en/of ruige plekjes. Anno 2001 kalft hun broedbiotoop door het ontstaan van de Toolenburgerplas steeds verder af. En in de resterende landbouwpercelen (overzijde Nieuwerkerkertocht) dreigen voor deze traditionele soorten verstoring en mogelijk woningbouw.

Enerzijds worden bestaande soorten bedreigd, anderzijds is het lang ondenkbaar geweest dat hier in 2001 -rond een recreatieplas in aanleg-Oeverwaluw en Blauwborst zouden voorkomen én broeden. Zij vormen samen met andere soorten een aanwinst en verrijking voor het gebied. Echter ook voor de nieuwkomers ziet de toekomst er niet onverdeeld zonnig uit. Zo is het onzeker of bij de verdere inrichting en beheer van het recreatiegebied Toolenburgerplas voorzieningen worden getroffen om de vastgestelde (bedreigde) vogelsoorten een blijvend aantrekkelijk broedbiotoop te bieden. Het is tevens de vraag of doortrekkers hier in de toekomst nog een geschikte rustplaats vinden.

Om bij verdere inrichting en beheer van het gebied rond de Toolenburgerplas de kans te vergroten dat in de eindsituatie de

gesignaleerde soortenrijkdom kan worden behouden, volgen hier enkele concrete aandachtspunten om de kwaliteit van het broed- en rustgebied voor vogels te helpen waarborgen:

- een (vervangende) oeversteilwand die geschikte broedgelegendheid biedt aan de oeverwaluwenkolonie
- ruimte voor riet(kragen) waarin bijvoorbeeld Blauwborst en Kleine Karekiet kunnen broeden
- één of meerdere "vogeleilanden" in de Toolenburgerplas inpassen als rustplaats voor talloze vogels
- plas-drassituaties, ondiepe slikkerige plasjes en/of vochtige zanderige slikbankjes koesteren als waardevolle fourageerplekken voor steltlopers, zoals de Kluut.
- het verbieden van (loslopende) honden zorgt voor rust in het gebied
- het inzicht dat het karakteristieke open polderlandschap (weliswaar omgeven door bomen en struiken) aan de andere zijde van de Nieuwerkerkertocht bijdraagt aan de vastgestelde soortenrijkdom en -variatie van het gebied als geheel.

Uitwerking van genoemde aandachtspunten geeft de vogelsoorten in dit gebied een beter toekomstperspectief. Bovendien zal de Toolenburgerplas als vogelrijke en gevarieerde omgeving ongetwijfeld ook veel toekomstige recreanten meer aanspreken.

Mieke Ooms, Puntenburg 1, 2135 AS Hoofddorp